

Dialectstemmen uit het verleden klaar voor de toekomst

PERSDOSSIER
03-02-2025

Inhoud

Samenvatting.....	2
Achtergrond: De collectie en het belang ervan.....	2
Doelstellingen.....	3
Links.....	3
Belang voor taalkundigen	3
Belang voor spraaktechnologen	5
Hoe schrijf je dialect?.....	5
Hulp gezocht.....	6
Zoektips	7
Enkele intrigerende passages uit de collectie	7
Contact	8
Subsidies & partners	9
Foto's & afbeeldingen.....	9

/instituut voor de Nederlandse taal/

rijksuniversiteit
groningen

Samenvatting

De Universiteit Gent heeft goed nieuws voor dialectliefhebbers in Vlaanderen. Meer dan 430 uur opnames van dialectconversaties uit de jaren 60 zijn dankzij een grootschalige ondertitelingsactie breder toegankelijk. Op de publiekswaarsite www.dialectloket.be krijg je nu immers bij de gesproken levensverhalen van meer dan 330 dialectsprekers uit heel Vlaanderen ook ondertitels te zien. De ondertitels helpen niet alleen geïnteresseerde bezoekers om voor hen onbekende dialecten te doorgronden, maar zijn ook cruciaal voor taalonderzoek en de ontwikkeling van inclusievere spraakherkenners (*Rute 98* in het echt, jawel). Op de website is ook een nieuwe zoekmodule toegevoegd waarmee je gericht passages uit een specifieke gemeente of over een bepaald thema kunt opsporen. Geïnteresseerd in verhalen over lokale carnavaltradities, het verzets- en collaboratieverleden van Vlaanderen of oude recepten? Je vindt ze vanaf nu met een muisklik op Dialectloket.

Achtergrond: De collectie en het belang ervan

Ze vormden **lang een verborgen schat**, de verzameling dialectopnames die in de jaren 60 en 70 van de vorige eeuw aan de Universiteit Gent werden gemaakt. Professoren Willem Pée en Valeer Vanacker constateerden toen dat de traditionele Vlaamse dialecten er zienderogen op achteruitgingen, en ze namen zich voor om ze zo nauwkeurig mogelijk vast te leggen voor het nageslacht, nu het nog kon. Ze trokken met een legertje studenten en vrijwilligers door Vlaanderen, Frans-Vlaanderen (Frankrijk) en Zeeuws-Vlaanderen (Nederland), gewapend met een Revox bandrecorder en magneettapes, op zoek naar **authentieke dialectsprekers**. Die waren bij voorkeur honkvast, van een zekere leeftijd, praatgraag en niet te veel beïnvloed door andere dialecten of het Standaardnederlands. Sprekers waren dus liever niet gehuwd met een partner uit een ander dialectgebied en hadden hun gemeente niet verlaten om aan een universiteit of hogeschool te gaan studeren. In hun eigen huiskamer (of die van de pastoor of een andere tussenpersoon) werd ze gevraagd om zo'n 47 minuten lang – meer kon je niet opnemen op zo'n bandje – over hun leven te vertellen. Hoe groeiden ze op? Hoe werden volksfeesten gevierd? Hoe veranderde hun stiel door de jaren heen? Welke technologische ontwikkelingen maakten ze mee? Hoe hebben zij de wereldoorlog(en) ervaren? Honderden sprekers kwamen aan het woord, met de grootste collectie levensverhalen van 20e-eeuwse Vlamingen als resultaat.

De collectie biedt een **unieke inkijk in de 20e-eeuwse dialecten en het Vlaamse volksverleden**, maar stond lang ongeraadpleegd stof te vergaren in een kast in de lokalen van de vakgroep Nederlandse Taalkunde aan de Gentse Blandijnberg. Occasioneel was er wel eens een student die een verhandeling schreef over “het dialect van plaats X” en daarvoor een paar dagen ging kamperen in het kantoor waar de banden en bandrecorder werden bewaard, maar voor het brede publiek bleef de collectie lang ontoegankelijk. In 2009 kwam daar verandering in toen de collectie gedigitaliseerd werd en onder de naam ‘**Stemmen uit het Verleden**’ op de website Dialectloket verscheen. Verschillende Vlamingen lieten toen weten voor het eerst de stem van hun (over)grootouder gehoord te hebben en het fantastisch te vinden om de verhalen die al lang in de familie circuleerden, nu ook vanuit eerste hand te horen. Alleen: met het **snel vorderende dialectverlies** zijn steeds minder Vlamingen in staat de oude dialectverhalen te volgen.

Doelstellingen

1. Om het Vlaamse dialecterfgoed en de levensverhalen toegankelijk te houden voor toekomstige generaties werd in 2018 het plan opgevat om de banden te **transcriberen**. Met de steun van het Vlaamse Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek werd een team van jobstudenten en vrijwilligers aan het ondertitelen gezet.
2. Een aantal onderzoekers trok ook naar Limburg en Vlaams-Brabant om daar nog **extra opnames** te maken bij oude dialectsprekers, aangezien die dialectgebieden in de oude collectie ondervertegenwoordigd waren. Dankzij samenwerking met het Meertens Instituut (Nederland) konden bovendien oude dialectopnames uit Zeeland, Nederlands-Limburg en Noord-Brabant aan de collectie toegevoegd worden.
3. Een team vrijwilligers van Variaties vzw bracht tot slot ook **themacodes** aan in de transcripties – van ‘chicoreiteelt’ en ‘snuiftabak’ over ‘liefde’ en ‘huwelijk’ tot ‘borduren’ en ‘onderduiken’. Via een erfgoedsubsidie van het Departement Cultuur (aan Variaties vzw) werd een gestandaardiseerd trefwoordsysteem ontwikkeld. Daardoor kun je op Dialectloket **nu gericht op thema zoeken** en relevante passages beluisteren en lezen.
4. Tot slot werd aan de transcripties ook extra informatie toegevoegd die het voor taalwetenschappers makkelijker maakt **op zoek te gaan naar specifieke woorden of zinspatronen**.

Links

- www.dialectloket.be: Website voor het brede publiek (vrij toegankelijk; ga naar ‘Geluid’ → ‘Stemmen uit het Verleden’)
- <https://gcnd.ivdnt.org>: Specialistische website om te zoeken op woord, woordsoort of zinsfunctie (account hiervoor kun je aanmaken op clarin.eu) – meer info hierover in ‘belang voor taalkundigen’

Belang voor taalkundigen

De transcripties zijn er niet alleen voor dialectliefhebbers, maar ook voor taalkundig onderzoek. **Dialecten zijn voor taalkundigen wat dieren in het wild zijn voor biologen**: door de vrijheid die ze kennen – in tegenstelling tot bijvoorbeeld standaardtalen die strakker beregeld zijn (o.a. omdat ze ook als schrijftalen dienen) – bieden dialecten een uniek inzicht in hoe taal en taalverandering werken.

Een voorbeeld van taal in het wild...

in talen overal ter wereld blijkt de manier waarop je in zinnen iets ontkent, door de eeuwen heen volgens een vergelijkbaar driedelig patroon te veranderen. In een eerste stadium van dat proces ontkennen sprekers door een negatiepartikel toe te voegen vóór het werkwoord. Dat zie je vandaag in het Spaans of het Italiaans, maar was vroeger ook zo in het Frans en het Nederlands:

Frans:	<i>je</i>	<i>ne</i>	<i>ris</i>	'ik lach niet'
Nederlands:	<i>ik</i>	<i>en</i>	<i>lach</i>	

In een volgende fase combineren sprekers bij ontkenningen het oude negatiepartikel met een nieuw negatiepartikel ná het werkwoord -. Dat zie je vandaag nog in het 'Standaardfrans', en dat was vroeger ook zo in het Middelnederlands:

Frans:	<i>je</i>	<i>ne</i>	<i>ris</i>	<i>pas</i>
Nederlands:	<i>ik</i>	<i>en</i>	<i>lach</i>	<i>niet</i>

In een derde fase van deze evolutie verdwijnt het oorspronkelijke negatiepartikel voor het werkwoord, en blijft enkel het nieuwere partikel na het werkwoord overeind. Dat is de situatie in het huidige Standaardnederlands, maar ook in informeel gesproken Frans vind je iets vergelijkbaars:

Frans:	<i>je</i>	<i>ris</i>	<i>pas</i>
Nederlands:	<i>ik</i>	<i>lach</i>	<i>niet</i>

Hoe en waarom talen op deze manier veranderen is raadselachtig. Om welke reden voegen sprekers op een bepaald moment een extra negatiepartikel toe aan hun ontkenningen? Waarom evolueren sommige talen sneller naar stadium 3 dan andere? Het is dat soort mysteries dat taalkundigen bezighoudt, en waarbij opnames van spontaan gesproken dialect vaak waardevol bewijsmateriaal vormt. Voor het Nederlands bijvoorbeeld leren we uit de standaardtaal enkel dat vandaag type 3 domineert; in de dialecten daarentegen vinden we alle ontkenningstypes terug, soms zelfs bij één en dezelfde spreker. Door die sprekers van dichtbij te observeren, kun je op zoek naar de reden waarom ze nu eens voor de ene en dan voor de andere constructie kiezen en kun je nagaan/bestuderen of er andere taalphenomenen zijn die samenhangen met de keuze voor een specifiek negatietype. Als een spreker ontkenningen van type 1 en 2 combineert, gebruikt die type 2 dan enkel om nadruk te leggen op de ontkenning? Vinden we de verschillende negatietypes in duidelijk afgebakende regio's of is de verspreiding meer willekeurig? De Stemmen uit het Verleden maken het mogelijk om op die vragen een antwoord te vinden, en zijn voor taalkundigen dan ook ware goudklompen. Dankzij de nieuwe ondertitels kunnen taalwetenschappers de banden nu eindelijk makkelijker doorzoeken.

Om nog efficiënter zoekwerk mogelijk te maken voor taalkundigen, werden **de transcripties verder verrijkt met woordsoort- en zinsfunctie-informatie**. Bij de zin *ik en zeg dat niet* werd bijvoorbeeld bij het woord *en* genoteerd dat het gaat om een negatiepartikel (woordsoortinformatie). Die informatie werd semi-automatisch toegevoegd: een programma ontwikkeld voor het Standaardnederlands door de Rijksuniversiteit Groningen maakte per transcriptie een eerste analyse, die vervolgens manueel werd geverifieerd door taalkundestudenten. Dat is monnikenwerk, maar het resultaat ervan maakt het leven van taalkundigen véél gemakkelijker. Stel bijvoorbeeld dat je zinnen van het type *ik en lach* ('ik lach niet') wil opsporen, dan hoef je niet op het woord *en* te zoeken en vervolgens manueel de berg aan foute resultaten (van het type *Jan en Piet zeggen*) weg te filteren. Je kunt nu immers specificeren dat je enkel zinnen wil waarin het woord *en* als negatiepartikel functioneert.

Zoeken op woord, woordsoort of zinsfunctie kan via een **specialistische website** ontwikkeld in samenwerking met het Instituut voor de Nederlandse Taal: <https://gcnd.ivdnt.org>. Die website draagt de naam **Gesproken corpus van de zuidelijk-Nederlandse Dialecten (GCND)**. De website bevat een systematische verzameling teksten die doorzoekbaar is voor taalonderzoek, en dat wordt in de taalkunde een *corpus* genoemd. Gebruikers die studeren of werkzaam zijn aan een (Europese) universiteit, een hogeschool of een onderzoeksinstelling kunnen op de website inloggen met de gebruikersnaam en het wachtwoord van hun organisatie. Gebruikers die niet verbonden zijn aan een academische instelling kunnen het corpus ook raadplegen (voor niet-commercieel gebruik), maar zij moeten daarvoor eerst een account aanvragen via www.clarin.eu.

Belang voor spraaktechnologen

Ook voor taaltechnologen brengt het transcriptieproject goed nieuws. **Taalvariatie vormt vandaag immers nog een grote uitdaging voor spraakherkenners**. De Alexa's, Google Assistants, Siri's en Bixby's van deze wereld slagen er bijvoorbeeld vaak niet in om de instructies van niet-standaardtaalsprekers te decoderen, ook wanneer die laatste hun uiterste best doen om zich verstaanbaar te maken. Onderzoekers die via taalanalyse vroege tekenen van Alzheimer of dementie automatisch willen detecteren, ervaren dialect als uitdaging in de ontwikkeling van hun software. Om die problemen op te lossen, hebben taaltechnologen **trainingsdata** nodig: geluidsopnames met de bijhorende tekstweergave, waarop spraakherkenners zich kunnen baseren om dialectpatronen te leren decoderen. Zulke trainingsdata zijn dankzij de ondertiteling bij de Stemmen uit het Verleden nu beschikbaar. Wie weet kunnen we onze pc's en smartphones in de nabije toekomst dus met commando's als *stik mor an* ('start') of *kirrekiwere* ('backspace') instrueren, net als Wim Opbrouck in de legendarische sketch *Rute 98*.

Hoe schrijf je dialect?

Schrijf je "*kenpakekik mij gene velo*", "*ik en pak ik ik mij geen velo*", "*ik neem geen fiets*" of nog iets anders? En spel je de dialectische uitspraak van de gemeentenaam Lanaken als *Laoneke*, *Lààneke* of *Lanake*? Een *Groen Boekje* voor dialecten is er niet, en dus moest het projectteam eerst duidelijke afspraken maken over **hoe ze de gesproken dialecten in schrift zouden weergeven**. Alle dialectklanken, -woorden en -vormen 'vertalen' naar het Standaardnederlands wilden de onderzoekers niet, want ze wilden net de dialectvormen documenteren. Tegelijkertijd is het ook onmogelijk om iedere klankvariatie in schrift weer te geven, want dat zou niet alleen te

tijdrovend zijn, maar ook moeilijk leesbaar zijn en tot veel uiteenlopende schrijfwijzen leiden tussen transcribenten ('ondertitelaars'). Uiteindelijk werd beslist om in twee lagen te transcriberen: een eerste laag die dicht bij dialect blijft en een tweede laag die dichter bij de standaardtaal aanleunt:

- Lichte 'vernederlandsing': k#en pak ek#ik mij gene velo om daar te geraken.
- Zware 'vernederlandsing': ik en pak ik ik mij geen velo om daar te geraken.

Doordat elke zin gekoppeld is aan het juiste stukje audio, kun je steeds nagaan hoe de spreker die zin precies uitsprak. Meer informatie over de transcriptiemethode is [hier](#) te vinden.

Hulp gezocht

Dankzij de steun van het Vlaamse Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek loopt nu een vervolgpriject (GCND+) om nog meer banden (ook uit Nederland) te transcriberen en te annoteren. Daarvoor is de **hulp van vrijwilligers** broodnodig, onder andere om:

- **Transcripties van studenten te controleren:** de oude opnames zijn voor jongere studenten vaak moeilijk te begrijpen, niet alleen omdat het gesproken dialect vaak ver afstaat van hun eigen taalgebruik, maar ook omdat ze soms weinig voeling hebben met de gespreksonderwerpen (zoals traditionele landbouwtechnieken of het arbeidersleven). Om zo nauwkeurig mogelijke transcripties te garanderen, roepen we de hulp in van dialectsprekende vrijwilligers die de teksten van studenten willen corrigeren en waar nodig aanvullen. Zo konden we in het verleden al vermijden dat er drie *hoofdsteden* in plaats van *hofsteden* ('boerderijen') moesten wijken voor de aanleg van een autostrade, en dat er *vijzen* in plaats van *vaarsen* ('jonge koeien') bij de stier werden gezet. Vrijwilligers krijgen de geluidsofopname en een Word-bestand van de transcriptie opgestuurd en brengen vervolgens in dat bestand hun opmerkingen aan. Voor deze taak zijn we op dit moment vooral (en dringend) op zoek naar **vrijwilligers uit Limburg en Nederland**.
- **Themacodes aan te brengen in de transcripties:** zoals hierboven aangegeven, brengen we in de transcripties ook gestandaardiseerde trefwoorden aan (zoals 'collaboratie' of 'visteelt') om de collectie thematisch doorzoekbaar te maken.

Wat wij vrijwilligers bieden:

- **Interessant tijdverdrif** – Stemmen uit het Verleden is een interessante collectie met boeiende verhalen over het 20e-eeuwse volksleven. Via de audiocollectie komt de geschiedenis écht tot leven.
- **Sociaal contact** – Je kunt van thuis uit werken, maar wie wil, is ook zeer welkom om bij ons in Gent op kantoor te werken (Blandijnberg 2). Je komt zo in contact met medewerkers, studenten en andere vrijwilligers. We trakteren bovendien met een kop koffie of thee en aangenaam gezelschap tijdens onze koffie- of lunchpauzes.
- **Gezellige activiteiten** – We organiseren jaarlijks een vrijwilligersbijeenkomst om alle helpende handen te bedanken. In het verleden trakteerden we onze vrijwilligers al meermaals op een receptie of museumbezoek. Vrijwilligers worden ook altijd uitgenodigd op andere evenementen van de projectgroep (lezingen, Dag van de Wetenschap, Erfgoeddag, etc.).

Wie geïnteresseerd is om mee te werken, kan contact opnemen met Lien Hellebaut via gcnd@ugent.be.

Zoektips

Ga je naar Dialectloket → Geluid → Stemmen uit het Verleden, dan vind je onder ‘zoeken op plaats/inhoud’ drie opties:

- **Plaats:** om opnames uit een specifieke gemeente te zoeken
- **Thema:** om fragmenten met een specifiek thema te zoeken in de opnames
- **Samenvatting:** om in de samenvattingen van de opnames te zoeken naar een specifiek thema

Je kunt ook allerhande **jokertekens** gebruiken:

Zoekterm	Resultaat/omschrijving
melk boter	alle opnames waarin de trefwoorden ‘melk’ EN ‘boter’ voorkomt
melk OR boter	alle opnames waarin het trefwoord ‘melk’ OF ‘boter’ voorkomt
zuivel ! melk	alle opnames waarin het trefwoord ‘zuivel’ (of onderliggende trefwoorden, zoals ‘kaas’ en ‘boter’) voorkomt, maar NIET ‘melk’
wereldoo*	alle opnames waarin een trefwoord voorkomt dat begint met ‘wereldoo’
appel	alle opnames waarin een trefwoord voorkomt dat het woord ‘appel’ bevat
“Eerste Wereldoorlog”	om trefwoorden te zoeken waarin spaties voorkomen

Enkele intrigerende passages uit de collectie

Visionaire, kluchtige, levenswijze, maar ook ontroerende verhalen en anekdotes: je vindt ze allemaal in de collectie Stemmen uit het Verleden. Grasduin vooral zelf, maar we geven jullie graag ook een aantal van onze favoriete passages mee:

- Met een krop in de keel transcribeerden we het verhaal van Jules uit Vinkt, die ons vertelt over het **Bloedbad van Vinkt** in mei 1940 en de doodsangsten die hij uitstond, opgesloten in de vogelstal.
- Een nieuwe wereld ging voor ons open toen Victor uit **Oostduinkerke** ons vertelde over zijn leven als **IJslandvaarder**.
- Respect voor **witloof**, daar pleit Corneel uit **Evere** voor. In zijn tijd transporteerden ze witloof met mandjes op het hoofd naar de vroegmarkt in Brussel – op karren vervoeren mocht niet, want dat zou volgens het lokale bijgeloof ongeluk brengen.
- **Sharing is caring**, of dat was toch zo in de 20e eeuw. Nadat Gabriel uit **Maldegem** tijdens zijn legerdienst de radio leerde kennen, schafte hij zich er als eerste uit het dorp een aan, met een luidspreker erbij. Die installeerde hij in een open raam aan de straatkant, zodat het dorp kon meegenieten van zijn muziek. Straks ook even zelf proberen?
- Als **een dief in de nacht**, zo stal Alfons uit **Torhout** zijn vrouw. Al pensenjagend kwam hij haar op jonge leeftijd op een akker tegen, toen ze hem twee patrijzen aanwees. Liefde

hing in de lucht, maar de ontluikende relatie werd helaas snel de kop ingedrukt door een *njet* van haar vader; Alfons was immers “van gemene ouders”. *Rien à faire*. Zij leerde een ander kennen, raakte in verwachting, maar werd door haar nieuwe partner in de steek gelaten. Alfons zag zijn kans schoon en stuurde haar een brief waarin hij haar trouw beloofde en haar verzocht er met hem vandoor te gaan naar Frankrijk. En zo geschiedde. Ze ontsnapte midden in de nacht uit het zolderraam met haar kind, en nam ook snel nog wat aardappelen mee die ze die dag had geraapt. Zo had hij van het ene moment op het andere “een vrouwtje, en een kindje en een zak patatten”.

- **Klagen over ‘de jeugd’** is van alle tijden, zo leren de Stemmen uit het Verleden ons overduidelijk. Een spreekster uit **leper** ergert zich vooral aan het gebrek aan respect en schaamte. “Je zou hier moeten zien in de zomer ... ze staan te lekken en te wrikkelen... ze schamen zich niet!” Dat betaamt volgens haar niet. De spreker uit Axel vindt het dan weer al te zot dat de jongeren “op die zotte Beatles muziek me ultiem kop staan knikken en me ultiem gat staan zwaaien”, al is hij zo eerlijk toe te voegen dat er ook in zijn tijd wel iets ‘mankeerde’ met de jeugd.
- Voor levenslessen kun je ook bij Ferdinand uit **Semmerzake** terecht, die ons waarschuwt voor de **slaapdief** (de televisie), die het familiaal leven de kop indrukt. Nog een geluk dat hij de opkomst van de smartphone niet moest meemaken...
- Visionair zijn dan weer de getuigenissen van Robert uit **Sint-Martens-Latem** en Marcellus uit **Roborst** (Zwalm). Terwijl Robert een *life in plastic* voorspelt – “geen schotels nie meer afwassen; zo het is opgegeten en ze mogen het wegsmiten!”, gaat Marcellus er in 1977 van uit dat er “ne keer een nieuwe ziekte of gelijk watten zal uitbreken” die de bevolkingsgroei zal afremmen. Zag hij Covid al aankomen?
- **Fake news** was er in de 20e eeuw echter ook al. André uit Nederbrakel vertelt over de zussen Gabrielle en Maria, die kaarsrecht en met de benen zedig gekruist in de huiskamer naar tv keken, omdat ze vreesden dat de “vent die daar in de televisie klapt” hen ook kon zien. *Big brother was watching...*

Contact

Vakgroep Taalkunde – Universiteit Gent

Anne Breitbarth – anne.breitbarth@ugent.be

Anne-Sophie Ghyselen – annesophie.ghyselen@ugent.be

Melissa Farasyn – melissa.farasyn@ugent.be

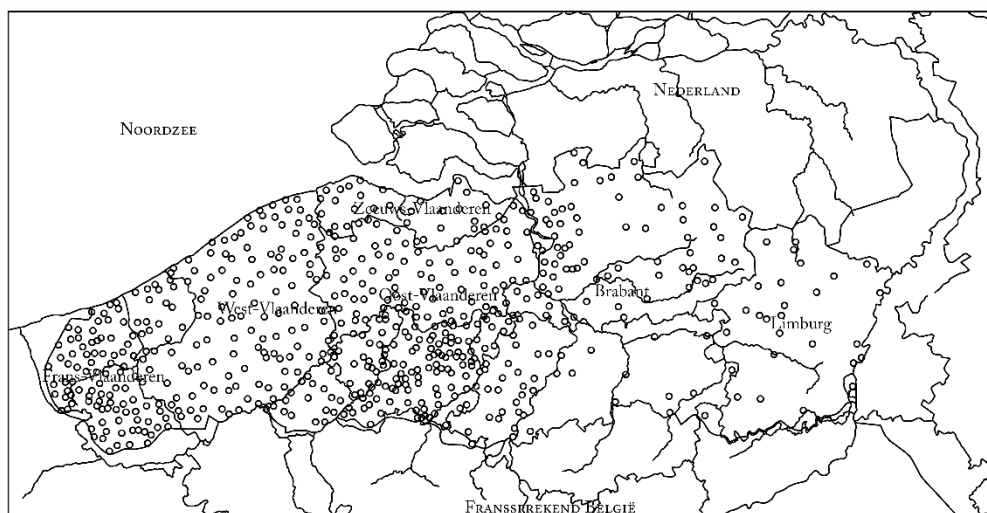
Lien Hellebaut – lien.hellebaut@ugent.be

Subsidies & partners

Het hier beschreven project werd gesubsidieerd door het **Vlaamse Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek** en het **Departement Cultuur van de Vlaamse Overheid**. Het project is het resultaat van **een samenwerking tussen**:

- De vakgroep Taalkunde van de Universiteit Gent,
- Het Ghent Centre for Digital Humanities,
- Het Instituut voor de Nederlandse Taal,
- Het Meertens Instituut,
- Variaties vzw en
- De Rijksuniversiteit Groningen

Foto's & afbeeldingen

Verspreiding dialectbanden 'Stemmen uit het Verleden'

Kantoor van het Woordenboek van de Vlaamse Dialecten in Gent begin jaren 2000, waar de oorspronkelijke magneetbanden met de dialectopnames lang ongeraadpleegd stof stonden te vergaren (kast achterin).

Blandijn Gent, eind jaren 80. Dialectoloog Hugo Ryckeboer maakt notities terwijl hij een dialectopname beluistert. Taalkundigen Magda Devos en Johan Taeldeman kijken samen met een onbekende bezoeker toe. De oorspronkelijke magneetbanden zijn te zien in de kast achterin.

Hamont, 2022. Opname-instructies bij een nieuwe dialectopname. Dankzij de Limburgse gastvrijheid (“allez, één wafeltje?”; “dít is de beste Limburgse vlaai, echt!”) keerden de onderzoekers niet enkel met nieuwe opnames, maar ook met extra kilo’s huiswaarts. (Foto Lien Hellebaut)